

Наталія ДЗЬОМБА

УДК 821.161.2-94.09(477.86-22)»19»Т.Франко

СПОГАДИ ТАРАСА ФРАНКА ПРО КРИВОРІВНЮ

Уперше в повному обсязі публікуються спогади сина Івана Франка Тараса про його поїздки до Криворівні та літній відпочинок письменника у цьому карпатському селі впродовж 1901–1914 рр. Документ є цінним доповненням корпусу спогадів Тараса Франка про батька та важливим джерелом для розуміння ролі Гуцульщини й, зокрема, Криворівні в житті письменника.

Ключові слова • Криворівня, Іван Франко, Володимир Гнатюк, Олена Гнатюк (Майовська), Микола Мітчук, Василь Якіб'юк, гуцули / гуцулки.

У фондах Львівського національного літературно-меморіального музею Івана Франка зберігається рукопис спогадів сина письменника – Тараса Франка (1889–1971) під назвою «Криворівня» (інвентарний номер 1100, Група «Ор»), який складається з двох частин – «Перші вражіння» та «Іван Франко в Криворівні». Місце і час створення першої частини рукопису вказані на документі – «Станисл[авів], 1940», щодо другої частини – не зазначені.

У спогадах Тараса Франко описує свою першу поїздки до Криворівні – час, обставини, дорогу до карпатського села. Починається текст як подорожні замітки. Далі автор змальовує місцевість, в якій розташована Криворівня, сільські будівлі, гуцульські хати і садиби, вигляд місцевого населення. Вказує на те, що в цьому гірському селі викликало у нього – тоді одинадцятирічного хлопця – найбільший подив та інтерес.

Також Тараса Франко коротко й загально описує епізоди з регулярного літнього побуту його батька у Криворівні. Спогад містить факти про те, в кого з гуцулів зупинявся Іван Франко, як проводив дозвілля, на які твори надихнув письменника гуцульський побут. Автор спогадів наводить імена українських інтелектуалів, що, як і його батько, часто бували у Криворівні і теж справляли значний вплив на гуцулів.

Друга частина спогадів була опублікована 2013 року в Науковому віснику Музею Івана Франка у Львові (Випуск 14. Львів: Априорі, 2013. С. 343–345.) під назвою «Іван Франко у Криворівні». Проте деякі слова цього тексту відчитано неправильно. Повністю й дослівно текст рукопису публікуємо вперше.

Тарас ФРАНКО

КРИВОРІВНЯ

1. Перші вражіння

В Криворівні перший раз був я, маючи 11 років, десь у 1899 або 1900 р. Поїхав я туди фірою¹ з Косова з громадянкою Гнатюковою², що вибралася на пару день до своячки Волянської³. Вже сама назва села видалася мені чудною: ніби рівне, а тут ніби криве. Дорога з Косова до Соколівки⁴ була ще сяк так добра, хоча дуже загорошена.

В Яворові зачався чимраз остріший підхід у гору. Дорога була камениста з вибоїнами і ривчаками, вимуленими водою. Фіра страшно трясла і підкидала на камінню, коні ледво йшли. Так заїхали ми на гору Буківець, звідки розлягається чудовий вид. На сході майорить правильний, порослий гірськими травами стіжок коло Писаного каменя, на півночі синіє шпиль Ігреця, прямо ледве мріють контури Чорногори. Самої Криворівні за лісом не видно, лише хребет «церкви» що від півдня обхоплює село. Перші хати і колиби на Буківні⁵ і по його схили належить до с. Ясенова Горішнього⁶. По кількох крутих серпентинах приходить лагідніший спад. Серед густого шпилькового⁷ і листастого ліса проїздимо швидко, минаючи нужденні колиби, стада овець і рогатої худоби. Видно кілька хат і ліворуч дивний поверховий будинок з малим числом вікон, щось ніби магазин. Напис показував, що то була пошта в Ясенів Горішнім, яка обслуговувала також Криворівню. Праворуч шумить невгомний потік, минаємо пару хат місток і видно осередок села Криворівні: гуцульські хати, обійстя, розлогі сіножати, обгороджені воринням, дивними зигзаковатими плотами з колених кльоців⁸ і довжелезними на споєннях⁹ дручками, що в горі зв'язані вужевками¹⁰. Поперек левади протоптані стежки із романтичними «перелазами» через вориння. Проїжджаючи селом ліворуч побачили ми загороджений майдан, завалений ковбками (кльоцями) і місце, де виробляли згадані вужевки. Стоять стовпи з виверченими дірами, коло них горить ватра. Гуцули запарюють над огнем довгі обчімхані з галуззя і кори смерічки, один кінець (відземок) ущільнюють в отворі стовпа, другий, тонший кінець зав'язують на петлю, туди встромляють патик, скручують деревину і обвивають довкола стовпа. Тонші вужевки вживають до вориння, а грубшими і довгими злучують ковбки в дарабах (плотинах до сплаву дерева по ріці). Про всі цікаві для мене і нові речі розпитував я докладно фірмана і той або гр. Гнатюкова все мені поясняли. Тут уже стало чути якийсь сильний шум: то шумів неспокійний і рвучкий Черемош,

але самої ріки не видно було. Праворуч завважили ми двір поміщика, оточений старими деревами, минули млин чи тартак, нормальну якусь ніби школу і скрутили праворуч на приходство близько церкви. З горбка видно вже було велику частину села. Положене воно в вузькій долині по оба боки Черемоша і дійсно повигинане криве, як і ріка. Довкола нависають над селом досить високі гори. Населення здавалося дуже бідне. Повбирані щоправда яскраво і мальовничо, але багато облич блідих і заморених, діти худі, босі, нужденно одягнуті, хати з малими віконцями, переважно курні, коло них нужденні городці з яриною, невеличкі загоны з картоплею і кукурудзою, рідко де нивка з марним житом чи вівсом. Зате багато було оборогів коло хат, під горбами і на узбіччях. Стодол там нема, лише стайні, хлівчики, дривітні і кошниці¹⁷ на кукурудзу (сушарні). Перший раз бачив я більшу кількість людей, жінок і чоловіків з волями, хоробливим згрубінням шиї. Здивувало мене також, що гуцулки, особливо старші, на рівні з чоловіками курять люльки. Головного богатства гуцулів, а саме маржинки, не видно було тоді в селі, бо перебувала на випасі, на полонинах.

Станисл[авів], 1940.

2. Іван Франко в Криворівні

До Криворівні їздив Франко з ріднею в роках 1901–1914, але не кожного літа. Винаймав спершу хату у Гуцула Мітчука Миколи¹² на правім березі Черемоша зараз за кладкою. В сусідній хаті у дяка¹³ проживали Гнатюки. Мітчук був високий, плечистий, з орлиним носом. Служив колись при австрійським війську. Жив і його батько, на диво низький і слабосилий дідок, що вік звікував у «бутинах»¹⁴ при вирубі ліса і при сплаві на дарабах. За винайм хати на цілі канікули, себто липень і серпень Франко платив 5 гульденів. Пізніше господар хотів підвищити ціну чиншу¹⁵ покликуючися на те, що в долині Прута літники¹⁶ платили за хату далеко більше, пр. у Яремчі чи Дорі. Ледво батько, а радше мати, змогли вияснити хапчивому¹⁷ гуцулові, що:

1 долиною Прута йде залізниця і тим самим доїзд менше коштує;

2 хати над Прутом вигідніші, в селах можна всього дістати;

3 літники приїздять туди багатші: купці, урядовці, спекулянти;

4 від укр. письменника, що терпів за нарід і людей по тюрмах, ніякий гуцул, хочби найтемніший, не може вимагати високої ціни за нужденну хатину без ніяких вигід, повну блох. Щоб оминуть тих влізливих наскомих, ми спали радше на оборозі, під верх набитім запашним сіном. У день І. Франко ходив залюбки в лісі за грибами, часом пробував ловити рибу: пстругів чи й головатиць, але частіше вдоволявся бабками або пересниціями. Деколи приносили рибу місцеві

селяни, але радше несли попові або корчмареві. Рідко виходив І Ф. з дітьми на верх «кичери» (гори), де знов таки нипав за грибами, а діти за ягодами.

Вечером ходив до Гнатюка, а з ним часто до о. Волянського¹⁸, в якого в домі збиралося добірне товариство.

В Криворівні проживали: Коцюбинський, Леся Українка, Гнат Хоткевич, М. Грушевський, о. Ерме, Хв. Вовк і багато інших визначних укр. діячів, письменників, мистців. Як польська еліта з'їздила на літо до Закопаного¹⁹, так укр.-а до Криворівні. Користали з літників місцеві селяни: винаймали хати чим раз дорожче, продавали харчі, ягоди, гриби, рибу, доносили з міста муку і цукор.

При тім одержували безплатно всякі поради: медичні, правничі, освітні і набирали оглади²⁰.

Гуцульські діти чимраз більше почали напливати до шкіл середніх, спеціальних і вищих. Інтелігенти між ними І. Ф.²¹ записували від гуцулів усякі перекази, легенди, казки і пісні. З гуцульського побуту зачерпнув Коцюбинський тему до свого величавого твору: «Тіні забутих предків», а І. Франко до збірки: «Як Юра Шикманюк брив Черемош». Г. Хоткевич зорганізував і вишколив із молоді гуцульської театральний аматорський гурток.

У пізніших роках, десь від 1910 І Франко винаймав кімнату у славного різьбаря Якібюка²², що з верха переселився над сам гостинець і близько млинівки²³ поклав вигідні, просторі хати, виразно розраховуючи на літників з міста. І. Франко приїздив тоді до Криворівні з сином, а в 1914 (востаннє) був уже сам, бо Андрій помер²⁴ в 1913.

З Криворівні відбув І. Франко в мішанім товаристві дві більші тури: Першу на «Писаний камінь» (1904) полонинський стіжок за Ясеновом Горішнім. Познише вершка в ліску стоять великі скелі з численними написами (звідсіль назва гори) і печерами. Кажуть, що це був один з осідків славного Довбуша і його ватаги. На скелях вишукав Іван Франко рід папороті, що має їдомий солодкий корінь. Вертаючи до Криворівні іншою дорогою, всі прогульковці мали від афин темно-сині губи і зуби. Вернулися втомлені, але збагачені переживаннями і здоров'ям.

Другу туру (десь 1906) відбуто на крайній шпиль Чорногори «Піп Іван», дещо нижчий від Говерлі (2081²⁵). З прогулькою були гуцульські провідники, жінки і харчі везлися на конях. По дорозі туристи з захопленням оглядали величаве озеро – клявзу Шибене²⁶, а потім купалися в гірськім озерці під самим Піп Іваном (2058)²⁷.

В колибах вимінювали у пастухів за тютюн молоко й овечий сир (будз), на зрубках і збочах було повно всяких ягід і гадин.

КОМЕНТАРІ

- ¹ *Фіра* – народна назва воза, підводи.
- ² *...з громадянкою Гнатюковою...* – Йдеться про Олену Павлівну Гнатюк (у дівочтві Майовська) (?–1948) – дружину українського етнографа, фольклориста і мовознавця Володимира Гнатюка. На її пропозицію Франки вперше відвідали Криворівню.
- ³ *...до своячки Волянської.* – Йдеться про Марію Волянську (у дівочтві Бурачинська) (1865–1935) – двоюрідну сестру Олени Гнатюк, дружину пароха з Криворівні о. Олекси Волянського.
- ⁴ *Соколівка* – село, тепер у складі Косівського району Івано-Франківської області.
- ⁵ *Буківна* – село, тепер у складі Тлумацької міської територіальної громади Івано-Франківського району Івано-Франківської області.
- ⁶ *Ясенів Горішний* – село, тепер перейменоване на Верхній Ясенів, що у складі Верховинського району, Івано-Франківської області.
- ⁷ *Шпильковий* – синонім до слова «хвойний».
- ⁸ *Кльоц* – діалектна форма слова «колода».
- ⁹ *Споєння* – місце, у якому що-небудь з'єднується.
- ¹⁰ *Вужевка*, або *вужівка* – мотузка з лози.
- ¹¹ *Кошниця* – господарське приміщення, виплетене із лози, призначене для зберігання кукурудзи в качанах.
- ¹² *Винаймав спершу хату у Гуцула Мітчука Миколи...* – Йдеться, мабуть, про будинок Проця Мітчука, знахаря і знавця гуцульської старовини, який був на правому березі Чорного Черемоша.
- ¹³ *В сусідній хаті у дяка...* – Йдеться, мабуть, про дяка Михайла Мосейчука. Свого часу у нього теж зупинявся Михайло Коцюбинський.
- ¹⁴ *Бутини* – лісова ділянка, призначена для зрубу.
- ¹⁵ *...господар хотів підвищити ціну чиншу...* – Мається на увазі те, що власник помешкання мав намір підняти ціну за його оренду.
- ¹⁶ *Літники* – дачники, відпочивальники.
- ¹⁷ *Хапчивий* – зажерливий; це слово часто використовував Іван Франко у своїх творах.
- ¹⁸ *Волянський Олекса* (1862–1947) – український священник, парох Криворівні у 1893–1923 рр. Перебував у дружніх взаєминах з Іваном Франком, гостив письменника та інших діячів української культури під час літніх вакацій.
- ¹⁹ *...польська еліта зїздилася на літо до Закопаного...* – Йдеться про місцевість на півдні Польщі, біля підніжжя Татр. Розквіт Закопаного припадає на др. пол. XIX століття, у 1886 році отримало статус оздоровчого курорту. З 1933 року Закопане офіційно вважається містом і досі залишається одним із найвідоміших туристичних місцевостей Польщі.
- ²⁰ *...набирали оглади.* – Мається на увазі загальне просвітництво, окультурення населення; *пабрац огładu (пол.)* – цивілізуватися, окультуритися, споважніти.
- ²¹ *...між ними І. Ф. ...* – Скорочення, йдеться про Івана Франка.
- ²² *...у славного різьбаря Якіб'юка...* – Йдеться про Василя Якіб'юка (1881–1945), в домі якого майже щоліта протягом 1901–1914 рр. зупинявся Іван Франко. 1953 року тут відкрито літературно-меморіальний музей Івана Франка.
- ²³ *Млинівка* – канал, яким вода із річки потрапляє до млина.

- ²⁴ *...Андрій помер...* – Йдеться про Андрія Франка (1887–1913), найстаршого сина Івана та Ольги Франків, який хворів на невиліковну хворобу (епілепсію) і раптово помер у молодому віці навесні перед Великоднем 1913 року.
- ²⁵ Неточно, насправді висота Говерли – 2061 м.
- ²⁶ *Шибене* – одне з карпатських озер, яке, ймовірно, через руйнування дамби зміліло, замулилося і поступово перетворилося на болото.
- ²⁷ Тут висота гори вказана неточно. Насправді висота гори Піп Іван 2028 м.

Nataliia DZYOMBA

TARAS FRANKO'S MEMORIES ABOUT KRYVORYVNA

For the first time the memoirs of Ivan Franko's son Taras about his trip to Kryvoryvna and the writer's summer vacation in this Carpathian village during 1901-1914 are published in full. The document is a valuable addition to Taras Franko's collection of memoirs about his father and an important source for understanding the role of the Hutsulshchyna (Hutsul region) and, in particular, Kryvoryvna in the life of the writer.

Key words: Kryvoryvna, Ivan Franko, Volodymyr Hnatiuk, Olena Hnatiuk (Maiovska), Mykola Mitchuk, Vasyl Yakibiuk, Hutsuls / Hutsul women.